

*Blaž Vurnik**

Nova družbena gibanja v objemu Zveze socialistične mladine Slovenije

Glavni igralec političnega sistema v tem prispevku je Zveza socialistične mladine Slovenije (ZSMS). Formalna vloga te organizacije je bila, da je združevala mlade ljudi in iz te »baze« črpala interese mlade generacije ter jih posredovala naprej v politični sistem odločanja. Seveda so bili interesi, ki so prišli v sistem odločanja, pred tem prečiščeni, s čimer je bilo zagotovljeno, da ne bi povzročali kakršnih koli odstopanj od sistema socialističnega samoupravljanja ali da ne bi drezali v vroče točke realnosti. Druga, ne povsem formalna a sistemsko pomembna vloga mladinske organizacije je bila vezana na pojma »valilnica kadrov« in »transmisija«. ZSM naj bi Zvezi komunistov in drugim »odraslim« družbenopolitičnim organizacijam (DPO) zagotovila zadostno količino ideološko preverjenih in utrjenih kadrov. To, da je bila mladinska organizacija transmisija Zveze komunistov, je pomenilo, da se je v resnici v številnih primerih ukvarjala z vsebinami, ki ji jih je posredovala prav Zveza komunistov.

Že ob koncu sedemdesetih let je ZSMS zavrnila rekrutacijsko vlogo in je želela postati »odrasla« DPO. Skorajda upor pa bi lahko poimenovali analizo razmer v jugoslovanski družbi, ki si jo je leta 1982 privoščil voditelj slovenske mladinske organizacije. Takrat je ZSMS javno postavila tezo, da je jugoslovanska družba v krizi. Že ta ugotovitev je bila v nasprotju z ustaljenimi pravili, da organizacije, ki so del sistema, le-tega ne kritizirajo. A Srečo Kim je šel še dlje: »Zavest, da politični sistem socialističnega samoupravljanja ne deluje tako, kot bi glede na doseženo stopnjo razvoja socialističnih samoupravnih odnosov v celoti moral, je v Zvezi socialistične mladine Slovenije prevladujoča.« Politični sistem socialističnega samoupravljanja je bil po Kirnovi interpretaciji onemogočen s »sila raznoliko pahljačo pritiskov, intrig, neformalnega dogovarjanja, tajnih sej, nedostopnih informacij, šikaniranja, nenačelne kadrovske politike, pomanjkanja čisto temeljnega človeškega dostojanstva in poštenja, zlomljenih hrbtenic, nepopoljšljivih kimavcev in pritrjevalcev tistim zgoraj in cinizem in indiferentnost do položaja delavcev, kmetov, šolajoče mladine, torej do tistih spodaj«. Opozoril je tudi na »etatične posege« in »administriranje«, ki dele-

* Mag., muzejski svetovalec, Muzej in galerije mesta Ljubljane, Gosposka ulica 15, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: blaz.vurnik@mestnimuzej.si

gatske skupščine spreminja v »glasovalne in legalizatorske aparate birokratskih odločitev«.¹

Zveza socialistične mladine Slovenije in punk²

Približno takrat se je v Sloveniji pojavil punk. Leta 1977 je prvič v Ljubljani nastopila skupina Pankrti. Na Vzhodu je punk – tam, kjer je imel legalno možnost obstoja – predstavljal ne le subkulturo, ampak tudi svojevrsten protest proti družbenim normam in vrednotam, ki so obstajale kot umeten kanon političnih dogem. Takšno stališče je bila sicer univerzalna drža punkerjev, a v totalitarnem okolju je lahko hitro prestopilo mejo med legalnim in nelegalnim. Tako so se tudi slovenski punkerji znašli na seznamu zadolžitev varnostnih organov, saj naj bi bili njihova oblačila, vedenje, videz ter govorjenje (in petje) v celoti v nasprotju s socialističnim človekom. A ker je punk aktiviral le mlade ljudi (pa še te v resnici ne ravno v velikem številu), se je o njem morala izreči tudi ZSMS. Mladinski funkcionarji sprva niso vedeli, kaj naj storijo s punkom. Na eni strani so bili pod pritiskom »starejše« politike, ki je punk ostro zavrnila, pa tudi sami funkcionarji se niso mogli docela identificirati s pojavom, kakršen je bil punk. Na drugi strani problema je tičala opredelitev ZSMS, ki je želela postati resnična zastopnica interesov vseh mladih. Če bi se odrekla punku, bi se odrekla tudi (resda maloštevilnemu) delu mlade generacije, kar bi slabo vplivalo na njeno kredibilnost v bazi, ki jo je pokrivala. Leta 1978 so se mladinski delegati zbrali na kongresu,³ ki naj bi utemeljil prihodnjo politiko te organizacije. Čeprav so že dobro leto po deželi brenčale punk skupine, naokoli pa so se sprehajali nenavadno oblečeni mladinci, kongres punka ni niti omenil. Ta ignoranca dokazuje zavest o odgovornosti, da je bilo treba sprejeti utemeljeno stališče do punka. Nato je bilo do leta 1981 vzpostavljeno razmerje, v katerem je bila prisotna popolna nezainteresiranost punkerjev za ZSMS in občasne poizkuse nadzora ZSMS nad punkovsko dejavnostjo. Tako so nekajkrat z vrha ZSMS preprečili nastope punkovskih skupin na šolah, preprečevali izdajanje fanzinov, predsednik te organizacije pa je posredoval proti izdaji plošče Pankrtov jeseni 1978. Značilno je, da v tem obdobju ZSMS tudi ni imela nekega skupnega stališča do punka. Omenjeni posegi so bili plod delovanja posa-

¹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Republiška konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije (AS 538), fasc. 99, Srečo Kirn: Izhodišča za razpravo v komisijah 11. kongresa ZSMS. Skrajšano besedilo je bilo objavljeno tudi v kongresnem biltenu Mladi val, 22. 10. 1982, str. 5.

² Punk v tem kontekstu obravnavamo zato, ker je bil proces, v katerem je mladinska organizacija izoblikovala svoj odnos do tega pojava, pomemben za vzpostavitev odnosa, ki ga je nato nekaj let kasneje ta organizacija izoblikovala do novih družbenih gibanj (NDG). Več o odnosu med ZSMS in punkom v Blaž Vurnik: Med Marxom in punkom : vloga Zveze socialistične mladine Slovenije pri demokratizaciji Slovenije. Ljubljana 2005, str. 247–259.

³ 12. kongres ZSMS je potekal med 12. in 14. oktobrom 1978 v Novi Gorici.

meznikov na vodilnih položajih v ZSMS in posledica pritiskov iz drugih družbenopolitičnih organizacij in oblasti.

Povsem nov odnos do punka je mladinska organizacija sprejela sredi leta 1981, ko se je izkazal predvsem nekakšen kliničen odnos do punka.⁴ Mladinski funkcionarji so iskali predvsem vzroke za nastanek te subkulture in v njej odkrivali simptom, ki so ga povzročile vse pomanjkljivosti mladinske organizacije, predvsem odtujenost od mladih. Debata o punku je tekla v smeri »kaj smo naredili narobe, da nas je nekaj takega doletelo«. Obenem pa je bilo zelo pomembno in v tem je bil storjen tudi preboj, pomemben kasneje v odnosu do NDG, namreč da je razprava o punku zavrnila ocene, ki so v punku iskale »uvožene in socializmu sovražne sile«, ter postavila stališče, da punka ni treba gledati z vidika državnovarnostnih dimenzij. Obenem so sprali s punka oznako protisamoupravne ideologije in anarhistične opozicije Zveze komunistov. Pravi preboj v političnem smislu pa se je zgodil, ko se je ZSMS celo zavezala k nudenju pomoči pri zagotavljanju možnosti za vaje glasbenih punk skupin, njihovih nastopov ipd. Punk je bil s tem priznan s strani sistema, s čimer je bila v pretežni meri omogočena njegova kulturna produkcija in subkulturna legitimiteta ter obenem onemogočena kriminalizacija njegovih predstavnikov. Kasneje sta punk in ZSMS živela v sožitju, pri čemer se je odnos ponovno bistveno reducirjal na stopnjo, v kateri je ZSMS zagotavljala pogoje za kulturno produkcijo punka in odbijala občasne napade nanj. Pravzaprav je skozi vse obdobje tega sožitja za mladinske politike značilna tudi nezainteresiranost za vsebino punka. Ostal je simptom vsega, kar gre v socialistični družbi narobe, in nič več. A ker je bil prisoten, mu je bilo treba omogočiti produkcijsko samoartikulacijo. Pogled nazaj omogoča oceno, da je bil je bil takšen odnos deplasiran in aroganten,⁵ a kljub temu pomemben za obstoj punka in mladinski trening pluralizma.

Čeprav punk menda še danes ni mrtev, lahko rečemo, da je sredi osemdesetih let kot subkultura nekoliko zvođenel, z vidika frontnosti s strani ZSMS in z varnostnoobveščevalnega vidika s strani oblasti pa so na njegovo mesto stopila NDG. V zgodbi o tem, kako je ZSMS postala skorajda mentorica in varuhinja punka, je punk torej nastopal kot nekakšen vadbeni poligon za pluralizem interesov v slovenski mladinski organizaciji.

Nova družbena gibanja in ZSMS – teoretski pregled sožitja

Gibanja, ki so se v kontekstu zahodnoevropskih gibanj pojavila tudi v Sloveniji v prvi polovici osemdesetih let, so bila gibanja s teoretskim ozadjem,

⁴ Stališča in usmeritve RK ZSMS, sprejeti na problemski seji 21. aprila 1981 na temo Nekatera aktualna vprašanja kulturne politike ZSMS in dejavnosti mladih na področju kulture, v: Mladina in kultura, ABC 14, Ljubljana 1981, str. 97.

⁵ Gregor Tomc: Škandal v rdečem baru. V: Punk je bil prej : 25 let punka pod Slovenci. Ljubljana 2003, str. 88.

v katerem je bila bistvena teza o poti skozi institucije. Glede na interese in organiziranost lahko v slovenskem in deloma tudi jugoslovanskem kontekstu govorimo o mirovnem, ekološkem in duhovnem gibanju, ki so bila najizrazitejša. Poleg teh so bila aktivna še feministično, antipsihiatrično, gibanje za destigmatizacijo homoseksualnosti ter nekatera druga, ki bi jih že nekoliko težje opredelili kot nova družbena gibanja, a so v Sloveniji delovala v tem okviru, ker jim je to omogočalo javno pojavljanje in delovanje (npr. gibanje za zdravo prehrano). Pripadniki ali aktivisti posameznih gibanj so delno fluktuirali iz enega v drugega, značilna je tudi vzajemna podpora projektov, ni pa mogoče zaznati neke kohezivnosti v smeri združevanja za lažje doseganje ciljev, čeprav je deloval koordinacijski odbor, ki pa nekih združevalnih uspehov ni dosegel.

Zveza med mladinsko organizacijo in novimi družbenimi gibanji se je začela že leta 1982 na kongresu ZSMS, kjer so funkcionarji te organizacije utemljevali vsebine svojega delovanja v prihodnjem obdobju. V tedanjih kongresnih dokumentih so ugotovili, da v Sloveniji obstoji »povezovanje mladih izven oziroma celo nasproti klasični interesni organiziranosti«. To je bila pretežno samokritična ugotovitev, saj je bilo jasno, da se to dogaja zato, ker mladinska organizacija nekaterih vsebin ne vključuje v svoj delokrog. Katere so bile te vsebine, je bilo tudi konkretno navedeno: »... vprašanja ekološke ogroženosti, ogroženosti miru in sožitja v svetu, feministična gibanja, vprašanja seksualne osvobojenosti, razne oblike množične kulture mladih, posebej glasbe, punk in novi val ...«. ⁶ Šlo je torej za oba pojavi, ki sta drug za drugim prodirala v sistem oziroma v njem iskala možnost legalnega obstoja. V skladu s to ugotovitvijo so bile na kongresu sprejete spremembe statuta organizacije, ki je nato omogočal formalno organiziranost različnih skupin znotraj ZSMS. Nova pravila o organiziranosti in delovanju RK ZSMS in njenih organov so določala tudi obstoj t. i. delovnih teles, ki so bila osnova za oblikovanje kasnejših delovnih skupin. S tem so bile dane formalne možnosti za vzpostavitev t. i. frontnosti, ki naj bi zagotavljala, da bi vsaka (sprejemljiva) vsebina dobila svoje mesto znotraj sistema odločanja.

V drugi polovici leta 1982 so potekali priprave in pogovori v zvezi z ustanovitvijo skupine v okviru Republiške konference ZSMS, ki bi predstavljala Nova družbena gibanja. 23. februarja 1983 je bila imenovana »delovna skupina za alternativna gibanja«, ki je bila zadolžena za pripravo materialov za razprave o alternativnih gibanjih v svetu ter posebej o mirovnem gibanju. ⁷ Samo Krivic je bil v tej delovni skupini predstavnik vodstva mladinske organizacije, drugi pa so bili posamezniki, ki so jih ta vprašanja zanimala (Marko Zupančič, Milan Koritnik in Ingrid Bakše). Kam je mladinska organizacija umeščala nova družbena gibanja, se zrcali iz dejstva, da je delovna skupina sprva delovala v okviru Sveta za mednarodne odnose ter Centra za interesno pristočasno aktivnost pri

⁶ Programske usmeritve 11. kongresa ZSMS, oktober 1982 (osnutek), marec 1982. Novo mesto, str. 30.

⁷ Zapisnik 1. seje Sveta za mednarodne odnose, 23. 2. 1983, arhiv Ingrid Bakše.

RK ZSMS. Gibanja so bila torej neformalno opredeljena kot nekaj, kar prihaja iz tujine in s čimer se mladinci ukvarjajo ob prostem času. Lahko pa se strinjamo, da je bilo takrat vsebinski kapital, ki so ga gibanja prinašala, še težko oceniti in da ZSMS pri tem ni mogla biti izjema. Prvič je skupina poskušala stopiti v javnost z organiziranjem mirovnega shoda v začetku maja 1983, na katerem bi protestirali proti nameščanju raket srednjega dosega po Zahodni Evropi.⁸ Motiv nameravanega protesta je bil previdno izbran. Prvič se ni v ničemer vtikal v jugoslovansko vojaško realnost, saj ta država raket srednjega dosega ni imela, drugič pa je nameraval protestirati proti zahodnim velesilam, ki so bile tako in tako ideološki nasprotnik jugoslovanske države. Do tega shoda takrat ni prišlo, vendar danes ni več mogoče ugotoviti zakaj. Najbolj verjetno je bilo pomanjkanje organizacijskih izkušenj, ki jih prvi predstavniki gibanj še niso imeli. Že jeseni istega leta so mirovniki v sicer majhni zasedbi demonstrirali v Kopru, v Ljubljani pa so ob koncu decembra postavili stojnico, na kateri so nekoliko naivno opozarjali na nevarnosti jedrske oborožitve v svetu.

Enotna skupina, ki je bila zadolžena za Nova družbene gibanja, je obstajala le nekaj mesecev. Nato sta ločeno delovali dve skupini: skupina, ki se je ukvarjala z varstvom okolja, ter skupina za razorožitev. Torej ekologi in mirovniki. Sočasno so podobne delovne skupine nastajale na nižjih in lokalnih ravneh organiziranja v omrežju mladinske organizacije. Mirovniki so nato sprejeli svoj program, v katerem so opredelili motive združevanja, povezovanje znotraj samoupravnega sistema, načine dela, svoje poglede na oboroževanje in razoroževanje ter akcijski program, ki je obsegal študijsko dejavnost, srečanja in pogovore, propagandno dejavnost in mirovne manifestacije. V programu ni bilo nikakršnih vsebin, ki bi jih lahko označili kot prelomne, saj je moral prestatati verifikacijo aktiva Jugoslovanske lige za mir, neodvisnost in enakopravnost narodov pri Republiški konferenci SZDL Slovenije.

Organiziranje v okviru RK ZSMS in niže je gibanjem nudilo zaščito pred represijo oblasti. Takšno zaščito so gibanja v resnici potrebovala, saj so jih oblasti s svojimi reakcijami same potisnile v območje političnega in jim opozicijskost ob posameznih priložnostih tudi v resnici očitale. Gibanja so bila v resnici prva družbena opozicija v Sloveniji, ki je delovala organizirano, nekatera njihova izhodišča pa so bila v izrazitem nasprotju z interesi političnih elit in oblasti, predvsem pa z vrednotami, ki naj bi bile v družbi edine realno obstoječe. Mladinska organizacija je v smislu legitimiziranja obstoja in projektov NDG postopoma pridobila vlogo »plašča legitimnosti«⁹ gibanj. Vprašanje, ki si ga zastavljamo danes iz zgodovinske perspektive je, ali je bila ZSMS samo to. »Plašč legitimnosti« je neka splošno sprejeta oznaka, s katero se včasih skuša zmanjšati vlogo tedanje mladinske organizacije na le legalizacijsko. Ob-

⁸ Delovna skupina za alternativna gibanja pri RK ZSMS, 24. 3. 1983, vabilo na sejo 30. 3. 1983, arhiv Ingrid Bakše.

⁹ »Plašč legitimnosti« je bila splošno sprejeta oznaka vloge ZSMS pri obstoju gibanj v Sloveniji že v aktualnem času.

enem pa ta izraz izraža tudi močno utesnjenost pripadnikov gibanj, ki so jo občutila v odnosu z ZSMS, predvsem kadar so hoteli iti v konfrontacijo s sistemom predaleč in kadar so hoteli svoje aktivnosti utemeljevati z neinstitucionalizirano gibanj na Zahodu. NDG so tudi v tej nekoliko nedorečeni zvezi z ZSMS poizkušala delovati neinstitucionalno, delovne skupine pa razen vodstva niso imele formalnega članstva. Njihova teoretska metoda delovanja ni bila metoda opozicijskosti, temveč vzporednosti, v kateri so poizkušali prodreti v obstoječi politični sistem oziroma institucije. V tem prodoru (skorajda bi lahko rekli infiltraciji) gibanja ne bi delovala kot konkurenca, marveč kot vsebinsko integralni del sistema. To pa v sistemu, ki sam določa svoje vsebine interno, ne gre. Status politične opozicije so v enopartijskem političnem sistemu NDG pridobila z odpiranjem nekaterih tabu tem, ki so politiko vzpodbudile k reakcijam. Oblasti so omejevale delovanje gibanj z različnimi represivnimi in upravnimi posegi, vendar je značilno, da do nekega radikalnega konflikta, ki bi se končal s spopadom države z NDG, ni prišlo. Ko so se NDG organizirala znotraj ZSMS, so postala ne le družbena opozicija, ampak vse bolj tudi politični dejavnik, lahko bi celo rekli pomemben »družbenopolitični subjekt«. Sredi osemdesetih let so jih resno jemale tudi slovenske oblasti in v zvezi z njihovimi pobudami priznavale, da družbenopolitične organizacije za ta vprašanja ne storijo dovolj.¹⁰ Ob tem pa je pomembno, da se NDG niso identificirala z ZSMS, ampak so le izkoristila možnost, ki jim jo je nudila »frontnost« ZSMS – to jim je omogočilo javno delovanje. Možna je interpretacija, da so bile delovne skupine, ki so bile organizirane v tej fronti, posredniki med gibanji in organizacijo, s tem pa tudi med družbo in državo. Ljudje, ki so gibanja »uvozili« v Slovenijo, so očitno čutili potrebo po tem, da svoje aktivnosti nekako opredelijo. Oktobra 1984 so v internem glasilu Republiške konference ZSMS nova družbena gibanja opredelili z lastnostmi: spontanost, neposrednost (brez filtriranja avtentičnih interesov in klasičnih političnih predstavnikov in posrednikov), idejni pluralizem, avtonomnost (zavračanje odvisnosti od katere koli družbenopolitične organizacije) ter pozitivna utopija, »brez katere ni revolucionarnih sprememb«, kot so zapisali v skladu z dikcijo tistega časa.¹¹ Praktični načini delovanja NDG v Sloveniji so bili vezani na možnosti, ki so jih imeli predstavniki gibanj kot posamezniki (npr. profesorji na univerzah), ali na možnosti, ki jim jih je v obliki infrastrukture in logistične podpore nudila ZSMS. Večinoma so organizirali različna predavanja na posamezne teme, objavljali informacije v internih glasilih mladinske organizacije na različnih ravneh, relativno pogosto so se pojavljali s stojnicami na bolj frekventnih lokacijah v mestih, kjer so mimoidočim ponujali tiskovine, vezane na svoje projekte, zbirali podpise pod peticije ipd. Svet medijev se jim je odpiral toliko, kolikor so vanj uspeli prodreti kot zaposleni pri posameznih medijih ali z osebnimi zvezami.

¹⁰ Božo Repe: *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana 2002, str. 101.

¹¹ Informacije RK ZSMS št. 14, 25. 10. 1984, str. 14–18, Temeljna načela mirovnega gibanja.

Državni mediji jim večje pozornosti niso posvečali. Izjema so bili mediji kot na primer tednik *Mladina* ter *Radio študent*, ki sta bila oba v rokah mladinske organizacije. Pogost dogodek v zvezi s temami NDG so bile okrogle mize, katerih sklepe so v obliki zahtev pošiljali najvišjim predstavnikom zveznih in republiških oblasti. Prav v zvezi s tem velja omeniti pomembno podporo, ki jo je gibanjem nudila ZSMS. Zahteve in pobude, ki so nastajale v vsebinskem naboru gibanj, bi bile zunaj hermetično zaprtega območja petih družbenopolitičnih organizacij popolnoma brez praktične vrednosti. Ker pa so bile napisane na papirju z glavo ZSMS, torej ene od družbenopolitičnih organizacij, so nemudoma postale del sistema. A o tem nekoliko več kasneje. V okviru delovanja NDG je treba omeniti shode in manifestacije, ki so bile nekaj bolj ali manj novega v povojni Sloveniji in Jugoslaviji, ki v okviru socialističnega sistema ni bila vajena in tudi ni dopuščala odkritega izražanja nezadovoljstva na ulicah, pri čemer je bila epizoda študentskih nemirov konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let v delu tega fenomena nekakšna izjema. Res pa je tudi, da se je manifestacij, ki jih je na primer organizirala Delovna skupina za mirovno gibanje, udeležilo bolj malo ljudi (ne več kot nekaj deset, izjemoma pa do štiristo). Slabo udeležbo na tovrstnih shodih so seveda opazili tudi organizatorji shodov in pri tem doživljali manjvrednostni kompleks v razmerju do gibanj na Zahodu, o čemer dobesedno priča nek dokument.¹² Eden takšnih ne ravno množično zastopanih protestov je bila manifestacija z naslovom *Plinske maske*, ki so jo februarja 1985 organizirali ekologi v Ljubljani in se je je udeležilo kakih šestdeset ljudi.¹³ Največ udeležencev so ekologi zbrali na zborovanju ob prvi obletnici černobilske nesreče 23. aprila 1987, ko je demonstriralo 1500 ljudi.

Čeprav je bilo razmerje med NDG in ZSMS za prve nujno zlo, je imelo poleg kontradiktornega načina delovanja gibanj, ki se načelno ne organizirajo znotraj političnih organizacij, še en negativen učinek. Vse njihovo delovanje je bilo v precejšnji meri omejeno na notranjo strukturo mladinske organizacije in tistih, ki so bili neposredno vpleteni v določene vsebine. Prek tega je aktivnost NDG redko segla, čeprav je bil v drugi polovici osemdesetih let videti določen vpliv vsebin, ki so bile vezane na gibanja, tudi na javno mnenje. Vse aktivnosti pripadnikov gibanj torej niso zadoščale, da bi se NDG uspela konstituirati kot trajne skupine pritiska, zaradi česar so bila v nekem smislu celo marginalna.

Ta utesnjenost gibanj pod plaščem ZSMS je bila očitna že kmalu po utrditvi zavezništva. V letih 1984 in 1985 so namreč mirovniki razmišljali o ustanovitvi Mirovnega društva.¹⁴ Ideja ni dobila podpore ne na ZSMS ne pri SZDL, ki je imela pravico potrjevanja ustanavljanja društev. Dejstvo, da ideja ni dobila podpore pri mladinski organizaciji, kaže na to, da ZSMS gibanj ni hotela kar tako izpustiti iz svojega delokroga, saj je bil prek gibanj in njihovih vsebin na

¹² Nekateri idejni vidiki mirovnega gibanja v Sloveniji, 26. 5. 1985, arhiv Ingrid Bakše.

¹³ Šlo je za protest proti onesnaževanju zraka v središču Ljubljane, na katerem so zahtevali zaprtje strogega središča mesta za promet.

¹⁴ Zapisnik 1. seje Sveta za mednarodne odnose RK ZSMS 18. 12. 1984, arhiv Ingrid Bakše.

ZSMS vezan precejšen del civilne družbe. To je postalo še posebej pomembno z vidika samostojne politike, h kateri je težila ZSMS. Dejstvo je, da so sicer posamezni, najbolj vidni predstavniki gibanj dejansko doživljali določene šikane s strani oblasti, kot so bili npr pogovori na milici, tudi krajše zaporne kazni, popoln nadzor s strani SDV ipd., vendar pa v resnici nikoli ni prišlo do kakih radikalnih obračunavanj s pripadniki gibanj, tudi na shodih in protestih ne, ki so sicer idealno prizorišče za vzpostavljanje konfliktnih situacij. O dejstvu, kako zelo je bila potrebna zaščita gibanj pred kriminalizacijo, priča dokument, ki je nastal v okviru Republiškega sekretariata za notranje zadeve, v katerem je na več kot devetdesetih straneh popisano, kdo so pripadniki gibanj, s kom se srečujejo, v kakšnih razmerjih so drug z drugim, kam potujejo in podobno, kar priča o obsežnem nadzoru tajne službe nad fenomenom gibanj.¹⁵ O poizkusu preboja gibanj iz mladinske organizacije priča tudi dejstvo, da se je mirovno gibanje v začetku leta 1986 formaliziralo še v okviru študentske organizacije ŠKUC, kjer je bila ustanovljena sekcija za mirovno kulturo. Sekcijo so ustanovili tako rekoč isti ljudje, ki so bili tudi »člani« Delovne skupine za mirovna gibanja pri RK ZSMS. Nezadovoljstvo pripadnikov gibanj nad ZSMS je tičalo v dejstvu, da večkrat tudi niso bili navzoči, ko se je o njihovih pobudah in projektih razpravljalo na odločilnih političnih forumih, poleg tega se je mirovnikom aktivnost mladincev v zvezi z njihovimi pobudami zdela preveč mlačna. Neudobje položaja gibanj v ZSMS je bilo očitno tudi zaradi tega, ker so doživljali aktivisti gibanj ob stikih s tujimi aktivisti nemalo zadreg. Na Zahodu so jim očitali, da je njihovo povezovanje z uradno politično institucijo v nasprotju z osnovnim načelom neinstitucionalnosti gibanj, na Vzhodu pa so jih iz istega vzroka sumili kolaboriranja z režimom.

Prelomen dogodek sodelovanja med gibanji in ZSMS je bil kongres mladinske organizacije leta 1986, ki bi ga skorajda lahko poimenovali kar kongres gibanj. V kongresnih dokumentih je bil zbran celoten nabor dotodanjih vsebin mirovnega, ekološkega in duhovnega gibanja, pobude kongresa, ki so nato deklarativno zalile politični sistem, pa so zahtevale uresničitev teh pobud. Med udarnimi gesli kongresa je bilo tudi »Legalizirajmo nova družbena gibanja!«. Zveza med gibanji in mladinci je bila na zunaj videti idealno, v resnici pa je bilo med obojimi kar nekaj trenj. Pojavljati se je začelo vprašanje, kdo koga bolj potrebuje. ZSMS je gibanjem nudila legalnost njihovega početja, gibanja pa so ZSMS zagotavljala določeno pripadnost javnega mnenja, zaradi česar so predstavniki gibanj zahtevali, naj bi jih bilo več vključenih v organe mladinske organizacije. A več od deklaracije, da naj bi ZSMS postala posrednica vseh demokratičnih pobud civilne družbe, s čimer bi si tudi zagotavljala legitimnost v političnem prostoru, ni šlo. Cena za podporo ZSMS gibanjem je bila, da so se slednji morali držati določenih pravil igre in sprejeti nekatere odgovornosti

¹⁵ ARS, fond Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (AS 1589), šk. 2648/8, Značilnosti novih družbenih gibanj v SR Sloveniji, RSNZ SRS, Oddelek za analitično raziskovanje, junij 1986.

svojega sobivanja z uradno DPO. Pravila igre so seveda določali v ZSMS, ki jim je ob vsaki akciji gibanj nad glavo visel Damoklejev meč nevarnosti stopnje radikalizacije, ki si jo bodo pripadniki gibanj privoščili. V tem smislu je bila razlika med mladinskim vodstvom in aktivisti gibanj v tem, da slednji svojega početja niso izvajali iz perspektive graditve lastnih političnih karier, ampak iz prepričanja. To pa je bilo mladinskim politikom, ki so imeli svoje politične cilje zastavljene drugje kot le v vodstvu mladinske organizacije, silno nevarno. Predvsem tu je tičal najšibkejši člen zavezništva med obojimi. Je pa bil tak odnos med uradno politično institucijo in NDG unikaten in posebnost slovenskega oziroma jugoslovanskega političnega prostora, saj si v drugih socialističnih državah takšne koeksistence niso mogli zamišljati.

Ob naslednjem kongresu leta 1989, torej ob priložnosti, ko je organizacija sistemizirala svoje vsebine za naslednje obdobje, pa se je zgodil zanimiv preobrat, v katerem tako rekoč ni več mogoče slediti, kaj je vsebina gibanj in kaj vsebina ZSMS. Lahko bi rekli, da je v tistem času mladinska organizacija postala transmisija gibanj, saj je prevzela skorajda celoten vsebinski (recimo mu kar ideološki) aparat novih družbenih gibanj. Tudi v praktičnem smislu je ob vključevanju teh vsebin v politični sistem postala kadrovsko odvisna od aktivistov gibanj, saj nekaterih vsebin (posebej ekoloških) ni bilo mogoče obravnavati brez poglobljenega strokovnega zaledja in izkušenj. Kongres je bil prežet z idejami in projekti, ki so nastali med pripadniki gibanj (ekologija: prepoved uvoza zastarelih in umazanih tehnologij, ustanovitev denarnega sklada, ki bi spodbujal ekološko sanacijo, cena ekološke sanacije naj postane del cene proizvoda ..., mirovništvo: depolitizacija vojske, svoboda veroizpovedi, Slovenija – demilitarizirana dežela ...).¹⁶ Pravzaprav v intelektualnem smislu med obojima sploh ni več mogoče potegniti neke ločnice ali pa reči, to je rezultat enih in to drugih. Izjema je le politično področje, na katerem se je ZSMS konceptualno okrepila, vso dediščino gibanj pa predstavljala kot svoje pobude in gibanj ni več izpostavljala.¹⁷

Pomemben dejavnik v zvezi z obstojem NDG je bila tudi infrastruktura, ki jo je mladinska organizacija nudila gibanjem. V času, ki še ni bil digitalen in ko je fotokopirni stroj predstavljal nedosegljivo ugodnost, je bila ta vrsta uslug ključnega pomena za obstoj gibanj. Predstavniki teh so za širjenje svojih idej uporabili vse vire, ki so jim bili na voljo v prostorih ZSMS. Brez teh bi težko razmnoževali in razpošiljali velikanske količine gradiv, s katerimi so obveščali posameznike o svojih aktivnostih in zamislih. Enako je bilo s prostori za sestajanje, poštnimi stroški, delno transportom ipd.

¹⁶ ARS, fond Skupščina Slovenije (AS 1115), šk. 1440, mapa: RK ZSMS 9. 11. 1989 (pobude 13. kongresa ZSMS).

¹⁷ Predlog dokumentov XIII. Kongresa ZSMS, Portorož 3.–5. november 1989.

Ob izteku osemdesetih let NDG niso bila več otoki v sicer apatičnem družbenopolitičnem okolju. V Sloveniji so se zlasti leta 1988, ko je prišlo do afere zaradi sojenja četverici pred vojaškim sodiščem v Ljubljani, začeli pojavljati množično gibanje in tudi druge oblike dviganja zavesti prebivalstva v smislu demokratičnih vrednot. Takrat so se na protestih zbrale tudi množice do 35.000 ljudi. V teh okoliščinah so se pripadniki gibanj pojavili pred zanimivo skušnjava. Nekatere vsebine gibanj so postale del nabora demokratizacijskih zahtev, kar jim je v določenem smislu vzelo veter iz jader, po drugi strani pa bi jim njihovo prvenstvo iz prve polovice in sredine osemdesetih let lahko prineslo določeno promocijsko točko. Ob pluralizaciji političnega prostora je družbena opozicija izgubljala svojo vlogo, ki jo je imela v preteklosti, več pomena pa je pridobivala novonastajajoča politična opozicija. Gibanja so tako počasi izgubila zalet, njihovo zadnje dejanje pa je bilo leta 1990, ko se je na prvih demokratičnih volitvah v Sloveniji med prvimi političnimi strankami znašla tudi lista novih družbenih gibanj, prvi na tej listi pa njihov najbolj znan aktivist Marko Hren.

Po tem datumu samo kot zanimivost omenimo še uspeh, ki ga je ideja mirovništva kot ideja gibanj iz osemdesetih let prinesla tudi v Slovenijo. Septembra 1990 je bila v okviru slovenske skupščine oblikovana komisija za mirovno politiko.¹⁸ Ta komisija naj bi realizirala projekt mirovnikov in ZSMS, imenovan »Slovenija – demilitarizirana dežela«, po katerem naj bi bila Slovenija otok brez vojske. Do realizacije zamisli ni prišlo, prihodnje leto pa je prineslo veliko spremembo z osamosvojitvijo Republike Slovenije in desetdnevne vojne, ki je takšne ideje potisnila na skrajni rob političnega prostora.

Geografski domet zveze med slovensko mladinsko organizacijo in NDG je bil omejen na slovenski prostor. Vzrokov za to je več, prevladujeta pa dva. Prvi je, da slovenska mladinska organizacija v osemdesetih letih svojih političnih interesov ni videla v širšem jugoslovanskem kontekstu. Pravzaprav je resno dregnila v jugoslovansko politiko le z dvema vsebinama, in sicer z odporom proti obstoječemu načinu praznovanja dneva mladosti in v zvezi s tem proti štafeti mladosti ter s projektom za priznanje ugovora vesti in civilnega služenja vojaškega roka. Drugi »jugoslovanski« projekti ZSMS so bili vezani bolj na realnost, da je Slovenija del jugoslovanske države. Drugi vzrok tiči v dejstvu, da so bila druga jugoslovanska okolja precej bolj konservativna od slovenskega, temu primerno pa je bil bolj tog tudi politični sistem s svojimi elitami. ZSMS je imela v okviru mirovniških in ekoloških tem nekaj stikov z zagrebško skupino Svarun, ki je na hrvaškem predstavljala glasnika novih družbenih gibanj. Občasno so stik z ZSMS navezali posamezniki iz Beograda, ki so želeli, da se jim posredujejo gradiva gibanj. Občasno, a v resnici redko, je na naslov RK ZSMS pripelo kako protestno pismo proti mirovnim vsebinam, katerih vsebina

¹⁸ ARS, AS 538, fasc. 120, zapisnik 1. seje Komisije Skupščine Republike Slovenije za mirovno politiko, 13. 9. 1990.

dokazuje, da njihovi pisci pravzaprav niso čisto dobro vedeli, za kaj pri teh vsebinah sploh gre.

Nova družbena gibanja in ZSMS – praktični vidik zavezništva (primer ugovor vesti in civilno služenje vojaškega roka)¹⁹

Praktični vidik delovanja gibanj v navezi z mladinsko organizacijo oziroma njihove vsebine razkrivajo širok razpon interesov te družbene opozicije sredine in druge polovice osemdesetih let. Delovanje ekologov je bilo tako rekoč vsa leta omejeno bolj na lokalne teme na primer onesnaževanja posameznih rek, le ena pa je prebila okvir lokalnosti in je postala vseslovenska in celo vsejugoslovska. Šlo je za diskurz o uporabi jedrske energije v miroljubne namene in edini jugoslovanski (slovenski) jedrski elektrarni Krško. V času po nesreči v ukrajinski jedrski elektrarni v Černobilu so bili ekologi močno aktivni z zahtevami po ukinitvi obratovanja jedrske elektrarne Krško in so v zvezi s tem zahtevali celo referendum.

Druga skupina, ki jo je treba omeniti že zaradi izjemne organiziranosti v okviru svoje delovne skupine, je bila delovna skupina za duhovna gibanja. Čeprav z očitno najmanjšim številom zainteresiranih, je bila skupina dokaj aktivna z organiziranjem predavanj, duhovnih taborov in rednih meditacij.

Drugačne so bile vsebine mirovnikov. Ti so poleg vsake priložnosti, ki so jo izkoristili za načelno nasprotovanje globalnemu oboroževanju, izvajali nekaj bolj prepoznavnih projektov. Eden od teh je bil akcija z naslovom »Dajmo otroku možnost«, ki so jo izvajali vsak december od leta 1983 do konca osemdesetih let. Šlo je za opozarjanje potrošnikov, ki so v decembrskih dneh kupovali novoletna darila, naj ne kupujejo igrač, ki so kakor koli povezane z vojsko, torej raznih vojačkov, tankcev, modelov pušk in podobno. To je bila akcija, ki ni bila provokativna do katerega koli dela sistema, a je vendarle doživela nekaj odpora, saj so ob njej negodovali stari borci, ki so se kot osvoboditelji izpod fašizma in nacizma zaradi protestov proti vojaškim igračam čutili užaljene. Več zveze s sistemom so imeli protesti proti izobraževalnim vsebinam na fakultetah in srednjih šolah, kjer je bil eden od obveznih predmetov tudi obramba in zaščita (v srednjih šolah) oziroma splošna ljudska obramba in družbena samozaščita (na fakultetah). Vsebine teh predmetov so bile po mnenju mirovnikov militantne in odvečne, saj so fanti ta znanja kasneje pridobivali pri

¹⁹ Pobuda za priznanje ugovora vesti in za vpeljavo civilne službe je edina tema mirovnikov ali NDG sploh, ki je že doživela poznejše znanstvene obravnave. Prav tako so za to temo izdelali kronologijo, ki je bila objavljena že vsaj dvakrat – prvič v: Marko Hren, Svoboda misli je sicer vsem zagotovljena, kar pa še ne pomeni, da je izražanje te misli tudi vedno dovoljeno; v: Kompendij za bivše in bodoče politike ali popotovanje od Krškega in Portoroža, Ljubljana 1989, str. 45–68, ter drugič v Danica Fink-Hafner: Nova družbena gibanja subjekti politične inovacije. Ljubljana 1992, str. 291–300. V tem delu je bila pobuda deležna podrobne politološke obdelave.

služenju vojaškega roka, dekleta pa, če bi to želela, pri prostovoljnem vojaškem usposabljanju v Teritorialni obrambi. Prav z ženskim vojaškim usposabljanjem je bil povezan protest, ki je nastal zaradi skrivnostnega vedenja vojaških oblasti pri načrtovanju sprememb ženskega vojaškega usposabljanja. Leta 1985 so se namreč pojavili znaki, da vojska načrtuje to dejavnost iz območja prostovoljnosti prenesti med državljanske obveznosti. Argument za to spremembo je bilo nekoliko majavo navajanje ustavnega načela enakopravnosti spolov ter pravice do obrambe domovine.²⁰

Bolj detajlno obravnavo si zasluži dolgotrajen in naporen projekt mirovnikov, in sicer zahteva za uveljavitev ugovora vesti in uvedbe civilnega služenja vojaškega roka. Ta primer ni bil le najbolj poln dramatičnih bitk, ampak je značilen zaradi povezave gibanj z ZSMS na točki, kjer je vsebina gibanj najbolj globoko zarezala v ideološko tkivo jugoslovanske države. Predvsem zaradi te pobude so gibanja postala sinonim za »sovražno dejavnost«.²¹ Vojska je bila v Jugoslaviji pomemben steber oblasti. Služenje vojaškega roka je bila ena najpomembnejših dolžnosti v življenju moškega, v nekaterih okoljih, še posebej v južnih predelih države in v neurbanah okoljih, pa je imela pomembno družbeno vlogo in celo iniciacijski pomen. Vsakršen poseg v vojaška vprašanja zunaj generalskih struktur je bil nedopusten, tudi če je šlo za poseg iz vrst družbenopolitičnih organizacij. In ko je takšen poseg prišel celo zunaj tega sistema DPO, je bilo ogorčenje vojaških oblasti še toliko večje. Kot svojevrstno izdajo pa so dojeli dejstvo, da v tem »napadu na JLA« sodeluje mladinska organizacija. Zgodba o ugovoru vesti je v slovenski javnosti postala bolj znana, ko je v javnost prišlo pričevanje dveh jehovovih prič, ki sta do leta 1986 zaradi ugovora vesti po zaporih preživela že šest let.²² Že slabo leto prej so mirovniki o ugovoru vesti razpravljali na nekem srečanju, vendar te razprave javno niso presegle kroga zainteresiranih aktivistov. So pa pritegnile pozornost oblasti. Devedtega maja 1985 je bil v Ljubljani aretiran Marko Hren, duhovni vodja slovenskih mirovnikov in ideje o ugovoru vesti. Na policiji je preživel en dan zasliševanja.

Prvi uradni stik neke družbenopolitične organizacije z vsebinami in utemeljitvami ugovora vesti in civilne službe se je zgodil 15. oktobra 1985 v obliki predstavitve pobude Komisiji za SLO in DS pri RK ZSMS. Ni šlo za posebno pomemben dogodek, saj so v vodstvu ZSMS že vsaj v obrisih vedeli, za kaj gre. Po drugi strani pa ta prvi stik ni bil nepomemben, saj je že v takratni razpravi idejo zavrnil le predstavnik armade o omenjeni komisiji. S tem je bil ta dogodek

²⁰ Borba, 27. 10. 1985; po Hladni mir in druge vroče teme, ABC mirovni zvezki, let. 1, št. 1, Ljubljana 1986, str. 83. Ta zapis v Borbi je bil tudi edini neposredni znak, ki je dokazoval, da vojska zares razmišlja o obveznem vojaškem usposabljanju za ženske.

²¹ Milan Balažic: Slovenska demokratična revolucija 1986–1988: civilna družba, nacionalni program in ljubljanski proces. Ljubljana 2004, str. 184.

²² Odprto pismo Branka Klariča »Bil sem obsojenec številka 7772«. V: Mladina, št. 15, 1986, str. 15; ARS, AS 1589, šk. 852, dopis Ivana Čečka Skupščini mesta Maribor, 28. 5. 1986.

tudi prvi odziv armade na pobudo. Postalo je jasno, da bo boj za pobudo težak. Takrat so se sicer začeli v javnosti posamezni pritiski zaradi večkratnih zapor-
nih kazni oporečnikov vesti in zato je ob koncu leta 1985 Predsedstvo SFRJ
sprejelo sklep, ki je načelno dopuščal, da oseb, ki so bile že obsojene zaradi
zavračanja služenja vojaškega roka, ne kaznujejo ponovno, ampak jih pri na-
slednjem vpoklicu razporedijo v JLA na dolžnosti brez orožja. Prihodnje leto je
bil ta sklep tudi uzakonjen. Ta rešitev je bila sicer na videz razumna, a z vidika
mirovnikov povsem nepomembna, saj ni dekriminalizirala ugovora vesti in ni
omogočala alternativnega civilnega služenja vojaškega roka zunaj vojske. Mi-
rovniki so zahtevali več, vojska pa je šla z omenjeno rešitvijo problema tako
daleč, do koder je sploh bila pripravljena iti.

V prvi polovici leta 1986 je pobuda, ki je bila prek RK ZSMS že del sistema,
doživela prvi odkriti napad s strani oblasti. Republiški sekretar za notranje
zadeve je namreč 26. aprila v poročilu Predsedstvu SRS opozoril na to, da
»hočejo nekateri pod okriljem mirovnega gibanja napadati naš sistem, JLA,
koncept SLO ...«²³ Vendar je v istem mesecu kongres ZSMS sprejel pobudo za
odpiranje razprave o možnostih vpeljevanja civilne službe in o takojšnji ukinitvi
ponavljajočih se kazni za oporečnike. Konec maja so se predstavniki ZSMS
sestali z zveznim sekretarjem za ljudsko obrambo (jugoslovanskim obrambnim
ministrom) in se z njim pogovarjali tudi o ugovoru vesti in oporečnikih. Junija
je bila pobuda predstavljena še kongresu jugoslovanske mladinske organizacije,
pri čemer je predstavnica ZSMS, ki je predstavljala svoj referat, doživela ne-
ljubo presenečenje, ko je med njenim nastopom skoraj celoten avditorij tolkel
po mizah. Kongres je pobudo sprejel, a je vodstvo jugoslovanske mladinske
organizacije nato zavrnilo razpravo o tej pobudi. Podobno so o pobudi mleli
tudi posamezni organi drugih družbenopolitičnih organizacij in se vsi po vrsti
izrekli proti njej, večinoma s suhoparno argumentacijo, da ni v skladu z ustavo
in obstoječim konceptom splošne ljudske obrambe. Slovenska mladinska
organizacija je tako na barikadi pobude, ki jo je posvojila od gibanj, v sistemu
ostala sama. Sistem se je ob pobudi odzval precej paranoično. Gibanja, še po-
sebej pa mladinska organizacija, so bila deležna očitkov, da želijo ukiniti vo-
jaško obveznost ali pa kar JLA, da za njimi stojijo tuje obveščevalne službe, kar
naj bi dokazovalo mednarodno sodelovanje mirovnikov s podobnimi skupinami
predvsem v Avstriji in severni Italiji. Vendar mladinska organizacija pobude, za
katero je stala intelektualno močna baza mirovnikov, ni več mogla spustiti iz
rok. Postala je del sistema in kot takšno je morala ZSMS vzdrževati. Če bi jo
potegnili nazaj, bi izgubila precejšen del kredibilnosti. Ne le pri aktivistih
gibanj, ki so ZSMS neprestano opredeljevali kot del političnega sistema in
sproti zahtevali opredeljevanje do njihovih želja, ampak tudi pri drugih DPO, ki
se jim je zadnjih nekaj let predstavljala kot organizacija, ki si prizadeva za

²³ Marko Hren: Svoboda misli je sicer vsem zagotovljena, kar pa še ne pomeni, da je izražanje te
misli tudi vedno dovoljeno. V: Kompendij za bivše in bodoče politike ali popotovanje od
Krškega do Portoroža, Ljubljana 1989, str. 50.

samostojno in neusmerjano politiko. V prihodnjih mesecih se je pobudi nekoliko odprla slovenska SZDL, ki je načelno sprejela problem ugovora vesti s formulacijo, da pobude za razpravo o tej temi »ne gre omalovaževati in zavračati«. ²⁴ S tem je zaključila razpravo o tem problemu v svojih forumih. To je precej razburilo mirovnike, ki so SZDL odgovorili, da ne more končati razprave, ki je sama tudi ni začela. Vse skupaj pa ni imelo ne uspeha ne posledice, saj so vsakršno razpravo o civilni službi zavrnile zvezna SZDL in druge zvezne DPO.

Vendar je bilo takrat tudi oholo ravnanje oblasti že nekoliko omejeno in omajano. Vprašanje oporečništva je bilo že tako spolitizirano (kolikor je bilo to v nedemokratskem političnem okolju sploh mogoče), da je mirovnikom uspelo, da je bil oktobra 1986 iz zaporu izpuščen eden od jehovovih prič, ki je bil po sedmih letih sedenja v zaporu zaradi zavračanja služenja vojaškega roka obsojen na novo sedemletno zaporno kazen zaradi istega dejanja.

Aprila 1987 je pobuda za priznanje ugovora vesti naravnost dramatično znova prodrla v politični sistem. Takrat so se zbrali delegati občine Grosuplje. Predstavnica občinske ZSMS Metka Mencin, ki je sicer aktivno zastopala mirovno gibanje, je predložila vprašanje, ki naj bi ga delegat iz občine Grosuplje postavil v republiški skupščini. Šlo je za sklop treh vprašanj, in sicer kakšno in čigavo stališče izraža vzdržan glas jugoslovanskih predstavnikov ob sprejemanju resolucije v Komisiji za človekove pravice pri OZN (šlo je za glasovanje o resoluciji, ki je bila poziv k uveljavljanju pravice do ugovora vesti v državnih zakonodajah. S tem je bilo povezano vprašanje, ali bo Jugoslavija pozive te resolucije upoštevala in uvrstila med temeljne ustavne pravice. Tretje vprašanje pa je bilo, zakaj se organi republiških in zveznih oblasti ne odzivajo na predloge in pobude občanov, k čemur jih zavezuje celo jugoslovanska ustava (člen 157). Na ta člen so se namreč mirovniki sklicevali ob pobudah, ki so jih naslavljali na organe oblasti, vendar praviloma niso prejeli odgovorov. Delegati grosupeljske skupščine so brez težav sprejeli sklep, da predstavnik občine v republiški skupščini postavi ta vprašanja. Zapletlo pa se je en dan pred zasedanjem slovenske skupščine. Kakšno vprašanje bo predstavnik občine postavil, se je namreč razvedelo v političnem sistemu, kjer je bilo takšno vprašanje označeno kot neprimerno, in sicer z argumentacijo, da v občini Grosuplje oporečniki niso nikakršen problem. Ponovno je bila sklicana seja občinske skupščine, na kateri je bilo izglasovano, da se to delegatsko vprašanje umakne. Vendar pa je bila nato za delegatko iz občine Grosuplje na seji republiške skupščine imenovana prav Metka Mencin, ki je naslednji dan na velikem parketu postavila isto, a nekoliko spremenjeno vprašanje. To je takrat postalo vprašanje, ki ga zastavlja republiška skupščina, in nanj je bilo treba pridobiti odgovor zveznih oblasti. Ta odgovor je prišel mesec dni kasneje. Bil je diplomatski in v resnici ni

²⁴ ARS, AS 538, fasc. 7, Predsedstvo RK SZDL Slovenije, Stališča in mnenja o pobudi o civilnem služenju vojaškega roka, 17. 12. 1986.

ničesar pojasnjeval, a to niti ni bilo pomembno, saj je bilo tudi samo vprašanje že do neke mere retorično zastavljeno. Cilj je bil s problemom soočiti oblasti prek uradnih poti skozi institucije političnega sistema in to je popolnoma uspelo.

Kasneje je bila dejavnost mirovnikov nekoliko bolj omejena na teme krajšega trajanja, pobudo v zvezi z ugovorom vesti in civilnim služenjem vojaškega roka pa so vzdrževali pri življenju na publicistični ravni. Leto 1988 je bilo v zvezi z mrežo pobud, ljudi in institucij, ki so jo v preteklih letih spletli aktivisti NDG, prelomno. Poletje tistega leta je bilo namreč zaznamovano z dogajanjem v zvezi s procesom proti četverici. V zvezi s tem dogajanjem so potekali množični protesti pred stavbo vojaškega sodišča v Ljubljani ter več večjih demonstracij, ki se jih je udeležilo med deset in trideset tisoč ljudi. V zvezi s tem procesom je v civilnodružbeni sferi nastal Odbor za varstvo človekovih pravic, ki prevzel omrežje gibanj ter mladinske organizacije. Ta Odbor je deloval po načelu prostovoljnega včlanjevanja in celo evidentiranja kolektivnih in individualnih članov, ki jih je bilo na vrhuncu tega gibanja več kot sto tisoč.²⁵ Takrat se je pokazal resničen obseg civilnodružbenega gibanja, ki je nastajalo tudi pod vplivom NDG in v institucionalnem okviru slovenske mladinske organizacije. Gibanja so s tem sicer izgubila svoj potencial, saj so v novih okoliščinah v času, ko je bilo polje med družbo in politiko nekoliko bolj odprto, pobudo prevzeli novi akterji, predvsem novoustanovljene zveze, predhodnice takrat še nedovoljenih političnih strank.

Spomladi 1989 je vprašanje oporečništva še enkrat potovalo skozi institucije. Takrat je Predsedstvo SFRJ v dopolnilih k zakonu o vojaški obveznosti predlagalo, da bi verski oporečniki lahko služili dvojno dobo vojaškega roka v JLA že ob prvem prihodu v vojašnico in ne šele po prvi zaporni kazni. Slovenska mladinska organizacija je proti temu protestirala, a je bilo takšno dopolnilo vseeno sprejeto. To namreč ni bil niti minimum zahtev, ki so jih postavljali mirovniki, saj je večina oporečnikov zavračala tudi služenje znotraj vojske brez orožja, poleg tega je bila dvojna doba očiten ukrep, ki naj bi zmanjšal število oporečnikov, kar pa je bil po mnenju mirovnikov tudi že poseg v pravico do ugovora vesti. Ne glede na to pa je bil to vendarle uspeh mirovnega gibanja, saj je bila to prva »sistemska rešitev« (tako so jo imenovali mirovniki sami), ki je verske oporečnike dekriminalizirala. Kljub tej sistemski rešitvi pa še vedno o problemu ni želela niti razpravljati zvezna konferenca jugoslovanske mladine. Čeprav je ta rešitev dajala videz, da se bo odnos oblasti do te in podobnih pobud začel postopoma spreminjati, je del jugoslovanskih oblasti še vedno pobudo obravnaval kot element sovražnega delovanja z namenom razbijanja JLA. Marca 1989 je namreč Zvezni izvršni svet obravnaval širši sklop ugotovitev v zvezi z napadi na koncept splošne ljudske obrambe in zlasti na JLA in takrat celo ugotovil, daje »bistvo ideje o »civilnem« služenju vojaškega roka v glavnem

²⁵ Ali H. Žerdin: Generali brez kape: čas odbora za varstvo človekovih pravic. Ljubljana 1997.

usmerjeno v to, da se z ustvarjanjem opozicije v družbi ustvarja tudi ustrezna opozicija do armade, pri čemer bi se le ta praktično omejila na plačance in prostovoljce.«²⁶

Kasneje so mirovniki pobudo še naprej promovirali v širšem kontekstu zahtev po demilitarizaciji Slovenije, vendar do nadaljnjih sistemskih rešitev v jugoslovanskem državnem okviru ni prišlo.

Proces uveljavljanja pobude za priznanje ugovora vesti in civilne službe je bil najpomembnejši projekt ne le mirovnega gibanja, ampak NDG v Sloveniji nasploh – tako po vsebini kot tudi po strukturi dogajanja. S sodelovanjem mirovnikov v okrilju RK ZSMS in s postavljanjem delegatskih vprašanj je celoten projekt na konkretnem primeru preizkusil vse kanale delovanja samoupravnega in delegatskega političnega sistema kot pobuda, ki je nastala zunaj tega sistema in je uspela vanj prodreti kljub njegovemu odporu. Vloga ZSMS je bila v tem procesu ključnega pomena. Ne le da je skrbela, da je bilo delovanje mirovnikov legalno, omenjene kanale so aktivisti gibanj lahko uporabljali le s pomočjo ZSMS, saj je ta organizacija njihove pobude in predloge posredovala v sistem. Sama se je sicer zelo omejeno aktivirala v mirovniških in drugih vprašanjih in ni aktivno sodelovala pri konfrontacijah z drugimi DPO ali vojaškimi in zveznimi oblastmi, niti se ni posebej angažirala pri oblikovanju vsebin pobud. Zgodilo se je celo, da je delovna skupina za mirovna gibanja, ki je delovala v okviru vodstva ZSMS, od te iste mladinske organizacije terjala odgovore na svoje pobude na podoben način, kot jih je terjala od drugih DPO in oblasti.

Realen zgodovinski izkupiček naveze NDG–ZSMS je bil predvsem ta, da so določene vsebine, ki so bile bodisi že del politične in družbene kulture Zahodne Evrope, bodisi so si tudi tam šele poizkušale izboriti svoje mesto, postale del političnega in družbenega prostora tudi pri nas. Poleg vpliva na realno politiko slovenskega in v nekoliko bolj omejenem smislu tudi jugoslovanskega prostora je pomemben tudi vpliv, ki so ga NDG prek kanalov ZSMS imela na javno mnenje. Pri tem so imeli pomembno vlogo nekateri mediji, denimo Radio Študent, Tribuna, Katedra, predvsem pa revija Mladina. V začetku osemdesetih let je bil to še pretežno nezanimiv in slabo bran časopis, v drugi polovici osemdesetih let pa vedno bolj pomemben oblikovalec javnega mnenja.²⁷ Odpiral je nekatere za oblasti neprijetne teme in se v precejšnji meri utemeljil tudi kot glasilo novih družbenih gibanj na področju vsebin, ki jih je podprla tudi ZSMS. Gibanja so v navezi z ZSMS predstavljala predvsem teoretično osnovo idejnega sveta, ki je bil vsaj v začetku osemdesetih let slovenskemu socialističnemu

²⁶ ARS, AS 1589, šk. 2670/30, Informacija »Bistvo, vzroki in ocene napadov na koncepcijo splošne ljudske obrambe in zlasti na JLA«, Skupščina SFRJ, Zvezni izvršni svet, marec 1989.

²⁷ Vrednote v prehodu I.: slovensko javno mnenje 1968–1990. Ljubljana 1997.

okolju tuj. A maloštevilnost pripadnikov in aktivistov gibanj bi gibanja sama po sebi opredelila kot marginalna, če se v zgodbo ne bi vključila slovenska mladinska organizacija, ki je s svojo mrežo različnih organizacijskih ravneh predstavljala osnovo za širjenje idejnega sveta gibanj. Tako je formalna in neformalna zveza med gibanji in mladinsko organizacijo v območju socialističnega sveta iz zgodovinske perspektive postala značilnost slovenskega prostora in njegovega prehoda iz enopartijskega v večstrankarski sistem s pomembnimi vplivi na kasnejši tranzicijski čas.

NEW SOCIAL MOVEMENTS IN THE CONTEXT OF THE SOCIALIST YOUTH LEAGUE OF SLOVENIA

SUMMARY

In the end of the 1970s, certain changes started emerging in the Socialist Youth League of Slovenia (ZSMS) in regard to the attitude to the political system and the place of this youth organisation within it. Above all, the youth functionaries wanted more autonomy, in terms of contents, in relation to other social-political organisations. Formally ZSMS may have »covered« the young generation and transferred the interests forming within this generation into the political system, providing other social-political organisations with experienced and proven cadre. However, informally ZSMS operated as a transmitter in terms of other social-political organisations and the political system, meaning that it took the contents, forming in other parts of the political system, as its own and then upgraded them with youth details.

At this time punk appeared in Slovenia. With its attributes, for that time explicitly characteristic of subcultures, especially in terms of fashion, hairstyles, behaviour, vocabulary and, above all, music (sound as well as lyrics), punk, to a certain degree, aroused general indignation, and it also provoked a response from the authorities, which rejected it as non-socialist and as a phenomenon foreign to a self-management society. The story of punk and its (unintentional) links with the political system is needed in order to understand the subsequent relations between new social movements and ZSMS. Namely, when it came to the question of whether to reject punk or integrate it in the context of the youth interest pluralism, ZSMS decided to defend punk, and at the next stage it also decided to provide the conditions for punk culture production. Such a decision was also in the context of rejecting the role of this youth organisation as a transmitter and represented the introduction of relations with new social movements.

New social movements (pacifistic, ecologic, spiritual and certain others) introduced the contents of similar Western movements into the Slovenian space. Because of this and also because their initiatives were not created within the existent political system, these movements were a bit suspicious, and especially

unable to ensure the formal space for the assertion of their viewpoints. Because certain topics also touched upon the untouchable parts of the system (for example, the army), they were often on the brink of criminal persecution or even over the brink. Therefore the movements needed two things: protection within the political system and conditions for their activities. Both were provided by ZSMS, which all through the 1980s gradually integrated certain contents, which these movements represented, into its theoretical context, while at the same time formally protecting these movements from the authorities. The relationship between the movements and the youth organisation was multifaceted. The question posed by the contemporaries was who needed whom more: the movements the youth organisation or vice versa. While ZSMS in fact ensured a legitimate position within the system for the movements, the movements provided the youth organisation with contemporary contents and expert background in regard to certain issues, which ZSMS knew how to take advantage of when establishing its public reputation. The final unravelling of the relationship between the movements and ZSMS was prevented by the changes in the years 1988 and 1989. At that time, ZSMS based the substance of its transformation into a political party almost entirely on the contents provided by these movements, while the movements lost their importance and momentum at the onset of a new movement, related to the Trial of the Four and the new political situation in Slovenia. We could even state that at that time the movements exhausted their historical moment.